

virna logarica – tulipan, ki je sedaj ni več videti). Nadaljevali smo pot do Zavrha.

Na Zavrhu je v Stupičevi vili soba generala Rudolfa Maistra-Vojanova (rojen v Kamniku, umrl na Uncu in pokopan v Mari-boru), v katero je prihajal na oddih. Idilična okolica je s svojo lepoto netila Maistrovo domišljijo in navdihnili prenekatero pesem (Završki fantje, Rožmarin, Kazen). V zahvalo so Zavrčani postavili 24 metrov visok razgledni stolp, imenovan po Maistru, s spominsko ploščo. Obnovili so Stupičevo vilo s spominsko sobo, v kateri je tematska razstava »General Rudolf Maister-Vojanov: vojak, politik, pesnik«. Žal je obstoj spominske sobe vprašljiv zaradi denacionalizacije, saj so objekt dobili prvotni lastniki.

Ob čudovitem vremenu in razgledu okolice Zavrha se je nekaj članov povzpelo na razgledni stolp, od koder je bil prekrasen razgled po Slovenskih goricah tja do Blatnega jezera. Na Zavrhu smo obiskali mladega vinogradnika Šumana, ki nam je razkazal vinsko klet, laboratorij in povedal vse o pridelovanju vrst vina tega območja. Ob prigrizku je sledila degustacija njegovih vrhunskih vin. Dobro volje smo zapustili Zavrh in krenili mimo gradu Hrastovec, ki stoji na gričku nad dolino Pesnice (v 12. stoletju je bil manjša obmejna utrdba. Današnji grajski kompleks obdajajo trije okrogli in dva oglasta stolpa z mogočno staro lipo na dvorišču. Po I. svetovni vojni je bila v gradu ruska emigrantska šola, danes je v njem Zavod za duševno in živčno bolne) v Jablanice pri Koreni. Naše potovanje smo zaključili z bogatim kosilom na turistični kmetiji Simonič, kjer ni primanjkovalo domačih dobrot in vina z nepogrešljivo štajersko gibanico. Vse stroške je poravnalo društvo. Ob zaključku ekskurzije smo se zadovoljni s čudovito preživljenim dnevom poslovili od kolegov z željo, da bi nam v letu 2002 uspelo organizirati podobno srečanje v Posočju.

Aktualni pogovori

POGOVOR S PROF. FRANCEM NOVINCEM

ZV: V novembrski številki Zdravniškega vestnika leta 2001 na str. 703–710 smo se pogovarjali z dr. Jožetom Andlovicem. Del njegovega pogovora je obsegal področje »zdravnik in Himalaja«. Ker ste bili edini slikar od Slovencev do sedaj na Himalaji in ker ni bilo do sedaj obsežnega zapisa o tem, se bova midva lotila poglavja »slikar in Himalaja«. Kako ste se znašli v himalajski odpravi leta 1979?

Slikar Franc Novinc na Himalaji.

FN: Z bratom Aleša Kunaverja Juretom smo hodili na rekreacijo na takratni DIF (zdaj Fakulteta za šport) in stalno nam je pripovedoval zgodbe z odprave, ki se je je udeležil. Zelo me je zanimalo, kako je bilo. Pripovedoval je že z neko distanco in prikazoval le lepote in zanimivosti. Nekoč me je poklical in povedal, da se pripravlja odprava na Everest. Predlagal mi je, naj se prijavim na objavljeni razpis. To sem nemudoma storil in tudi izbran sem bil. Javili pa so se še številni znanstveniki, raziskovalci itd.

Stipe Božič – risba s tušem.

Člani odprave na Everest leta 1979 so bili: alpinisti: Tone Škarja – vodja, Zvone Andrejčič-Zvonc, Stane Belak-Šrauf, Borut Bergant-Čita, Stipe Božič, Muhamed Gafić-Gafo, Viki Grošel, Tomaž Jamnik-Mišo, Stane Klemenc, Ivan Kotnik-Ivč, Marjan Manfreda-Marjon, Štefan Marenče-Štef, Marjan Matijevac, Vlado Mesarić-Dado, Dušan Podbevšek-Dule, Roman Robas-Romi, Muhamed Šišić-Hamo, Andrej Štrempfelj, Marko Štrempfelj, Jernej Zaplotnik-Nejc, Jože Zupan-Juš; zdravnika: Evgen Vavken, Igor Tekavčič; spremljevalci: radijska poročevalca Matjaž Culiberg in Slavko Šetina, dopisnika Rade Kovačević in Marjan Raztresen, slikar Franc Novinc, TV snemalec Slavo Vajt; zvezni oficir in 28 šerp.

ZV: Kakšne priprave ste imeli za to himalajsko odpravo, kakšna je bila vaša psihofizična pripravljenost ter tudi planinske in plezalne izkušnje pred odpravo?

FN: Takoj sem pričel z aktivnim utrjevanjem fizične pripravljenosti. Igral sem nogomet in se ukvarjal še s številnimi drugimi dejavnostmi. Ko sem izvedel, da bom sprejet, sem pričel s pripravami. Vsak dan sem tekkel do Škofje Loke in nazaj. Spomnim se: pozimi sem tekkel po cestah. Ko sem se vrnil, sem popil čaj in zelo črno izpljunil. Pričel sem razmišljati, kaj to pomeni. Ugotovil sem, da je nad cestami pozimi koridor plinov, in da si s takim treningom bolj škodujem kot koristim. Tekal sem na Osovnik in Lubnik. Poleg tega sem delal počepce in sklece. Na tisoče sem jih naredil. Najbolj sem se bal tega, da bi bil ekspediciji v breme. Telesno sem bil dobro pripravljen. Plezalskih izkušenj pa nisem imel. Mnogo sem hodil po hribih, plezal pa nisem.

ZV: Prvič se je slikar udeležil odprave na Himalajo oz. na tako zahtevno plezalno odpravo. Ali je bilo zato zanimanje javnosti drugačno, ali so bili zato sponzorji drugi?

FN: Vsak udeleženec odprave je dobil nalogo, da prične iskati podjetja in posameznike, ki bodo pripravljeni pomagati odpravi z materialom in denarjem. Obiskoval sem delovne organizacije na škofjeloškem področju. Tistim, ki so mi obljubili pomoč, sem zagotovil sliko. Ko sem se vrnil, sem svoje obljube tudi izpolnil in tako sponzorjem kot organizatorjem odprave poravnal dolg.

ZV: Kako pa ste se pripravljali na himalajsko odpravo kot slikar?

FN: Kot slikar sem pa bolj razmišljal, kot se pripravljaj. Poiskal sem sponzorje tudi v tujini. Holandska družba Talens, ki dela barve, mi je poslala veliko barv in papirja. Nekaj so poslali tudi Angleži. Bili so zelo korektni in povedali, katere barve so obstojne. Drugače tega ne povedo. Na odpravi sem njihove barve testiral. Pri hudi svetlobi sem naredil vzorce in jih prelepil ter ugotovil, da so nekateri flomastri, ki so veljali za trajno obstojne, popolnoma izginili že v treh dneh. Vse vzorce sem poslal proizvajalcem in z njimi tudi kasneje ohranil poklicne stike.

ZV: Kako pa je bilo glede na pričakovanja v Himalaji zares?

FN: Začelo se je zelo preprosto in mirno, psihična napetost pa se je stopnjevala. Doma so bile priprave, kot cepljenja, sestanki, vsak je dobil anketni list, kjer smo morali vpisati vse, od številke čevljev, izpolnjevati psihološke teste itd. itd. Delali smo tako resno, kot bi šlo za vojaški napad. Vse te priprave so se dobro obrestovale. Organizacija mora biti brezhibna, če želimo sploh ustvariti možnosti za uspeh. Vojaška disciplina, ki jo je vzdrževal naš vodja Tone Škarja, je bila dosledna. V času priprav doma je bila videti morda preostra, v gorah pa se je izkazala za popolnoma pravilno.

Katmandu – risba s tušem.

ZV: Koliko časa ste bili od doma?

FN: V celoti smo bili od doma 3 mesece in pol. Pristopni marš je trajal 3 tedne, v ledu in snegu pa smo bili dva meseca in pol. Začenja se zelo prijetno, potem pa se obremenitve stopnjujejo. Alpinisti imajo izredno sposobnost, da se lahko spočijejo kjer koli. Spomnim se Nejca Zaplotnika, ki je mirno spal na letališču kar na tleh, na kamnu. Meni to ni dano in sem razmeroma slabo spal tudi zgoraj. V Katmanduju smo si ogledovali spomenike, kulturnozgodovinske in verske. Najeli smo kolesa in se vozili po obrobju riževih polj. Vse je bilo novo. Tu sem že pričel s skiciranjem. Iz Katmanduja smo se še vozili, nato pa se je pričela dolgotrajna hoja navzgor, navzdol, navzgor, navzdol. Napori so se stopnjevali, utrjevali smo kondicijo in se počasi aklimatizirali na vse večje višine. Ko se je pričel zrak redčiti, se je pojavljalo zvonjenje v glavi. V kakšni tihi noči sem zaslišal davljenje in bruhanje iz sosednjega šotora. Naslednji dan sem povprašal, kaj je to, in dobil odgovor, da se to dogaja nekaterim, ki so pretiravali s prehitrim vzponom na višji kraj in spustom z njega.

Beračica iz Katmanduja – risba s tušem.

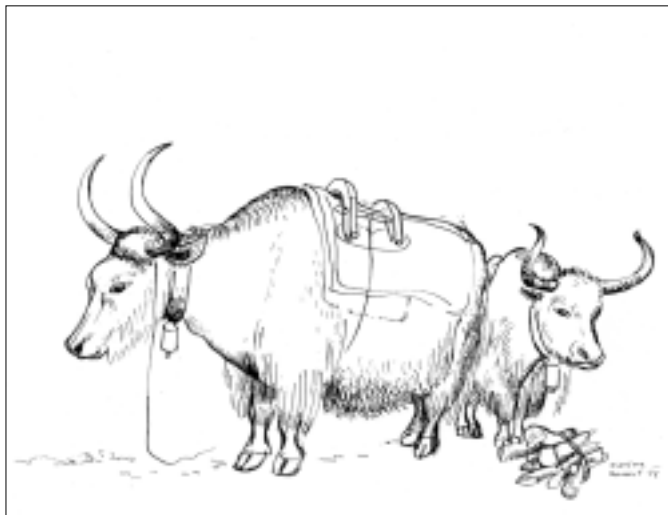
Riževa polja na pristopnem maršu (višina okrog 2000 m) – risba s tušem.

Riževa polja – akvarel.

ZV: Kakšni so bili odnosi med člani odprave, kako so se spreminjali, ko so se povečevali telesni napori in nevarnosti?

FN: V tej ekspediciji so bili tudi ljudje, ki se nikoli prej v življenju niso videli. Bili so zelo močni posamezniki – močni po

Jaka – risba s tušem.

plezalni, športni plati in tudi izredno močnih samosvojih značajev. Včasih so za šalo trenirali s prostim plezanjem po skalah. Takoj je lahko prišlo do napetosti, če je enemu vzpon uspel, drugim pa ne. Npr. eden od članov odprave, ki je bil

Samostan Tjangboče (višina okrog 3700 m), v ozadju gora Ama Dablam – akvarel.

Pusta dolina z jakom (višina okrog 4000 m) – akvarel.

najbolj uspešen pri prostem plezanju, se kasneje v največjih višinah ni dobro izkazal, ni bil aklimatiziran in ni bil sposoben za največje podvige.

ZV: Ali v zahtevnih razmerah visokogorja med vrhunskimi alpinisti lahko prevlada tekmovalnost nad drugimi človeškimi lastnostmi?

FN: Pride do situacij, kjer je človek sam. Sam mora paziti nase, egoizem se stopnjuje, pride do napetosti. Z uspehi se to lepo umiri. Ko je npr. prva skupina osvojila vrh, smo bili vsi glasno navdušeni. Nekaj časa za tem smo se razšli in opazil sem nekatere, ki so jokali v zavetju šotorov. Enkrat v življenju jim je bila dana možnost priti na vrh, a se jim ta možnost ni uresničila. Zelo dobro razumem, kaj to pomeni za alpinista. Še meni, ki sem to spremljal od strani, je bilo hudo. Nekateri so ob tem izgubili prste, nekateri pa so postali slavni.

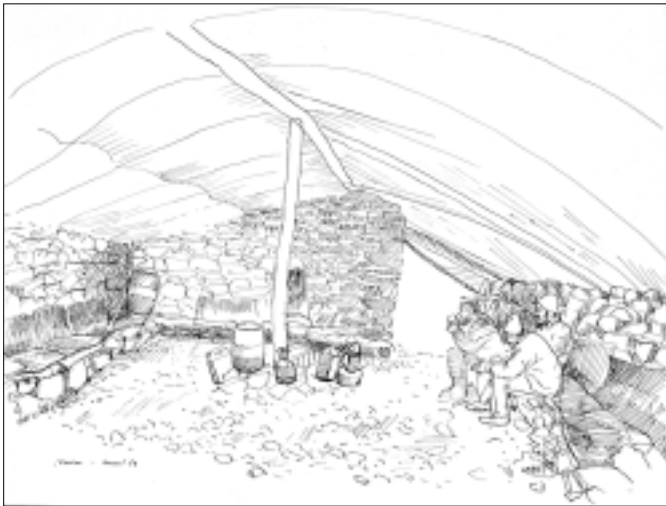
Pogled na bazni tabor (najvišja točka okrog 6000 m) – risba s tušem.

ZV: Vaša odprava je bila izjemno uspešna. Ste imeli tudi kakšno nesrečo ali pa ste bili priča tragičnemu dogodku?

FN: Bila je nesreča. Zdrsnil je slavní šerpa Ang Pho, ki je bil na vrhu že prej. Na povratku jih je dobila noč, bivakirali so pri zelo nizki temperaturi. Vso noč so se boдрili, da niso zaspali. Proti jutru jim je prišla naproti pomoč iz nižjega tabora. Ko so se srečali, je šerpa zdrsnil dva kilometra globoko na kitajsko stran. To je na vse vplivalo zelo moreče. Po našem reagiranju so šerpe – domačini takoj spoznali, da je nekaj narobe. Nihče jim ni dal nobene informacije, ugotovili so sami. Vlomili so v njegov sod, kjer je bila shranjena njegova obleka, in vse pobrali. Prišlo je do mučnih situacij, domačini so iskali vzrok za nesrečo v nezadostni varovanosti. Nesrečo pa je povzročila huda izčrpanost in zato zmanjšana pazljivost.

ZV: Vrniva se k vašemu slikarstvu na Himalaji. Kako je sploh s slikarskimi tehnikami v razmerah velike višine, hudega mraza, najbrž tudi drugačne svetlobe?

FN: Nihče mi ni mogel povedati, kako in s čim bi lahko tam delal. Več alpinistov sem povpraševal o tem, pa mi nihče ni mogel tega reči natančno. Zbiral sem podatke, kako nizke temperature so, kdaj pričenjajo. Pripravil sem se: za nižje ležeče kraje sem načrtoval akvarelno tehniko, za višje pa oglje in tuš. Včasih se sonce upre tako, da je zelo toplo. Ko pa sonce zaide, se tako hitro ohladi, da se mi je včasih zgodilo, da sem papir z akvarelom preganil in je vodena barva zletela z njega kot tanka ledena ploščica. Na papirju ni ostalo nič, barva pa se je

Kuhinja v baznem taboru (višina okrog 5300 m) – risba s tušem (Od leve proti desni: Viki Grošelj, Tomaž Jamnik, Stane Klemenc).

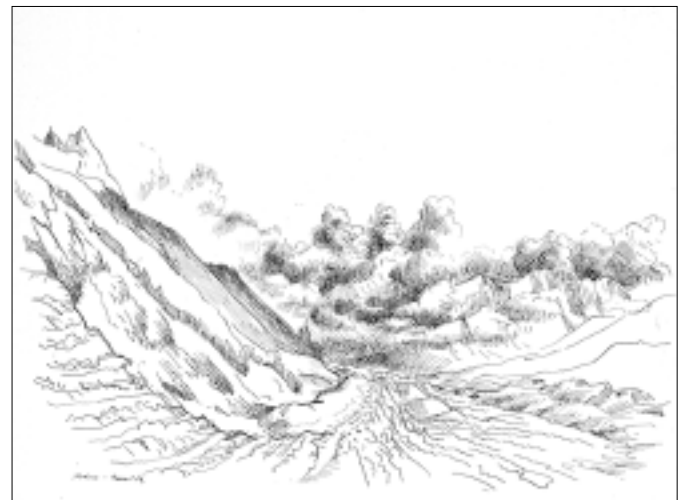
Neznani vrhovi (višina okrog 4000 m) – akvarel.

sesula, kot se sesuje led s strehe ali steklene površine. Ugotovil sem, da na takšen način ne bo šlo in sem pričel s seboj jemati tuš, ki sem ga držal v rokavici, da mi ni zmrznil. Vreme je bilo strašansko spremenljivo. V prekrasno vreme je iznenada privršal strašanski snežni vihar. Zelo težko je biti in ustvarjati v takih pogojih. Ob garanju alpinistov je bilo moje delo zelo prijetno. Zavlekel sem se v kakšen šotor, tam skiciral. Če je bilo lepo, sem se umaknil nižje in skiciral »ledene katedrale«. Našel sem tudi ostanke odprav, ki so nesrečno končale in ostale v večnem snegu in ledu pred 30 leti in več. Včasih se je otoplilo in med »ledenimi katedralami« so se pojavili nekakšni potočki, žlebovi, ki so zelo nevarni. So modri in gladki, če bi stopil vanje, se ne bi mogel več ujeti in bi poniknil med modrimi gmotami. Gmote se premikajo in oddajajo čudne glasove. Ob luni, ki je tam zelo svetla, si lahko zaznal gibanje. Pa to ni bil Jeti niti žival, ampak so se premikale te ledene gmote. Ob pomanjkanju zraka delujejo možgani drugače in z malo fantazije lahko človek vidi marsikaj. Človeku prihajajo do zavesti doživljaja, ki jih je že davno pozabil. Ne vem, ali je to posledica pomanjkanja kisika ali nostalgija po domu ali pa preveč novih dražljajev. Spomnim se, kako sem iskal travo, kaj zelenega, kaj domačega. Ko sem po spustu v nižje področje zagledal prvo travo, me je presenetilo, kako živa je. Zgoraj je vse grobo, tam človek občuti bližino smrti, karkoli se zgodi, se zgodi zelo hi-

tro in je zelo nevarno. Včasih je vse monotono, v trenutku pa se svod razpre in na nebu se pojavi taka lepota nekih oblakov, nekih prekrivanj oblakov, posebne barve. Spomnim se sončnega zahoda, ko sem opazoval kilometre in kilometre dolgo barvno sliko; nisem vedel, kaj je zgoraj, kaj spodaj, vrtinčilo se je, sama barva, žarki, ki so pronicali skozi to barvo. Izginevalo je in se na novo rojevalo, in to tako hitro, da se ni dalo ujeti s fotoaparatom. Tak pojav lahko človek le doživi in ga spravi v spomin. S fotografijo se slike ne da ohraniti, ker je vezana na občutek, doživetje, ki ga lahko shraniš globoko v sebi in iz njega kasneje črpaš.

ZV: Ledeni slap z ledenimi katedralami je očitno naredil velik vtis na vas. Zakaj?

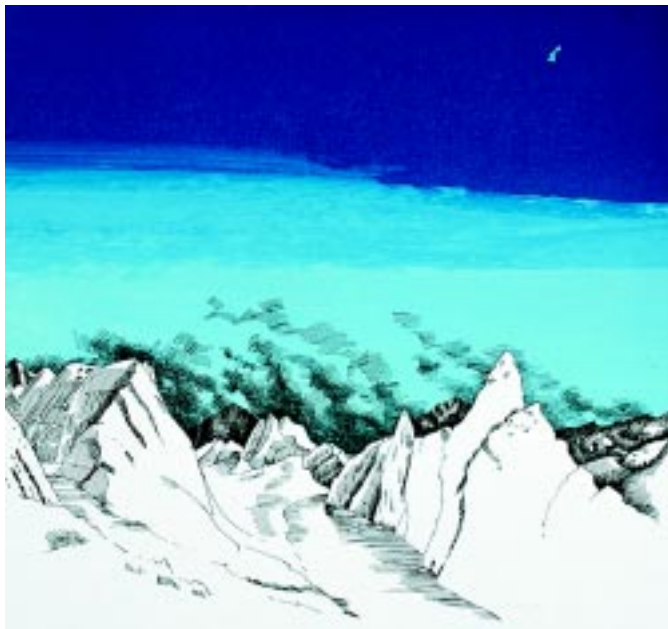
FN: Med Everestom, Nuptsejem in Lhotsejem je dolina, v katero grmijo gomile snega, oblikujejo se ledeniki, iz njih 45 km dolgi ledeniški slap, ki počasi polzi izpod Everesta v dolino. Včasih je bilo popolnoma mirno, lepo, nato je nenadoma počilo in nastala je špranja, globoka, popolnoma modra. Če si iz take špranje pogledal kvišku, si podnevi videl zvezde. Vodja mi je po nekaj mojih »izletih« na taka mesta prepovedal izlete v globino. Našel sem ostanke prejšnjih ekspedicij v ledenem slapu, grozljivih podob, npr. alpinistovo roko, ki je molela iz ledu, pravzaprav samo njeno okostje, ker so jo že obkljuvale

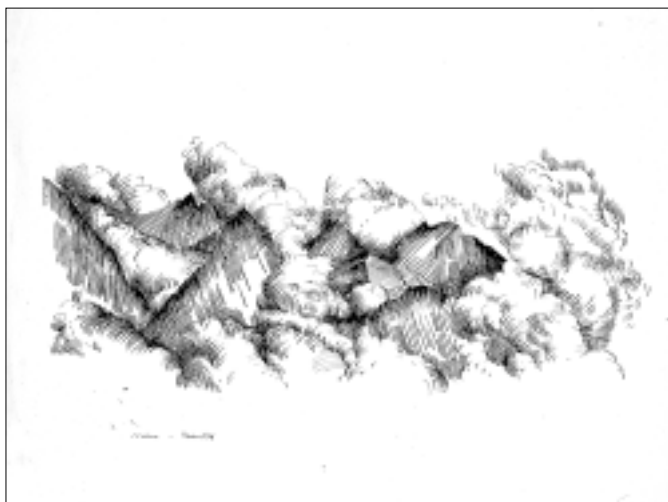
Ledeni slap pod Everestom nad baznim taborom (višina okrog 5100 m) – risba s tušem.

Ledenik Kumbu (višina okrog 5300 m) – risba s tušem

Ledenik Kumbu (višina okrog 5300 m) – barvna grafika.

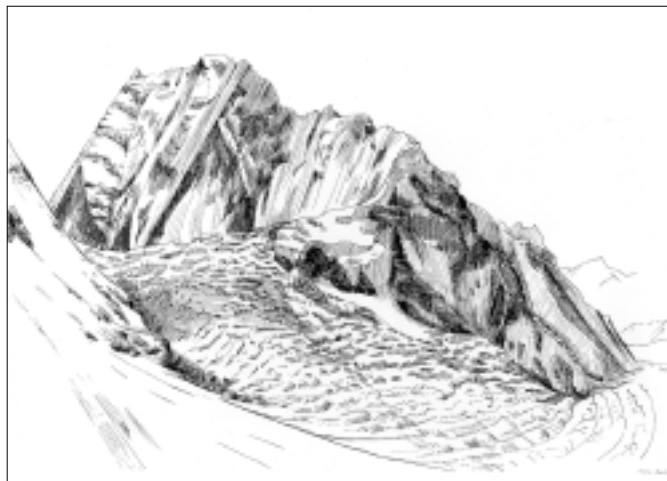
Megle in gorovja (višina okrog 5500 m) – risba s tušem.

ptice, zato sem kasneje hodil slikat niže vzdolž ledenega slapu. Večkrat so me prišli gledat alpinisti, ki so se spuščali v dolino. Nekoč pa sem delal na vzpetini in sem začutil trepljanje po glavi. Nisem odreagirala, potrepljalo me je še enkrat. Obrnil sem se misleč, da mi je prišel delat družbo član odprave. Nikogar ni bilo, čista samota. Ko sem se ozrl višje, sem zagledal krokarja, ki se je oddaljeval. Očitno je prišel pogledat, ali sem že zmrznil in bi mu bil lahko za hrano. Opazoval sem zanimive stvari. Ko sem se dvigoval proti Everestu, sem opazoval kavke oz. njim podobne ptiče. Spreletavali so se čisto drugače, kot se spreletavajo ptiči pri nas. V Himalaji so zelo močni tokovi vetra in ptič je zaprl peruti in se kot kamen spuščal stotine metrov v globino, nato nenadoma razprl peruti in zračni tok ga je dvigoval, ležal je na hrbtu zračnih valov, ki so ga premetavali. Videti je bilo, kot da dela vragolije za opazovalce. Ptice so zelo pozorno opazovale vse in se takoj pognale za vsako odvrženo stvarjo. Ko smo se že spuščali niže, se spomnim tudi psa, ki nam je prišel naproti. Prijazno se nam je pridružil in kar nekaj dni hodil z nami v dolino. Naproti nam je prišla skupina ljudi, ki je odhajala v gore, pes

se je obrnil in šel z njimi nazaj do tja, kjer nas je srečal. Ugotovili smo, da ta pes živi na tistem odseku in spremlja alpiniste navzgor in navzdol.

ZV: Koliko slikarskih del različnih tehnik pa ste naredili in jih prinesli domov in kako ste jih prenašali?

FN: Z nošenjem sem imel težave. Imel sem tulec v obliki velike rakete, ki je zbujal strašno radovednost pri domačinih. V njem sem hranil role papirja. Nastalo je veliko slik, številne pa so bile narejene le napol. Včasih se je svetloba tako hitro spreminjala, da nisem mogel dokončati slike, kot bi želel. Največkrat sem napravil hitre zapiske, skice, desetine akvarelov, s tušem in ogljem več kot 150 del, doma pa v naslednjih mesecih še nekaj deset slik na platno.

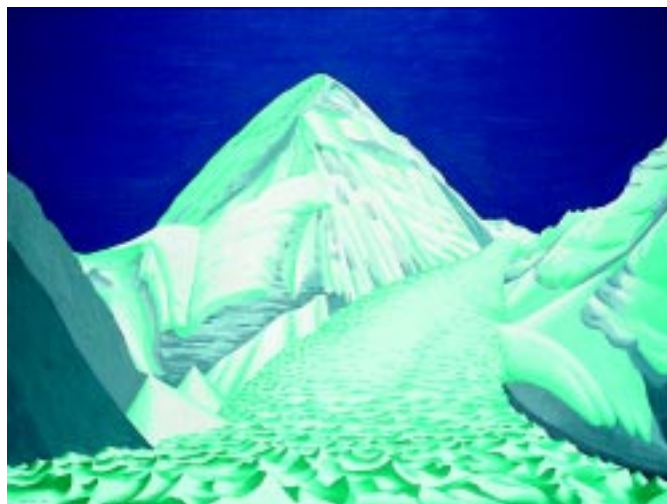

V ledenem slapu pod Nuptsejem (višina okrog 5800 m) – risba s tušem.

ZV: Torej ste v mesecih po vrnitvi še podoživljali in predelali vtise ter jih spravili na slike?

FN: Po eni strani sem imel doma na voljo večje formate, platno in grafiko, čas za predelavo v bolj poetične, celo abstraktne slike.

Najbolj mi je ostala v spominu strupeno zelena barva, hlad Himalaje. Zelena barva mi je bila blizu že prej, ampak ta barva ledu me je prevzela drugače. Naredil sem mnogo slik, tudi grafike Everesta, kot sem ga doživljal. Slikal sem iz notranje potrebe tudi še potem, ko sem že poravnal dolg do sponzorjev.

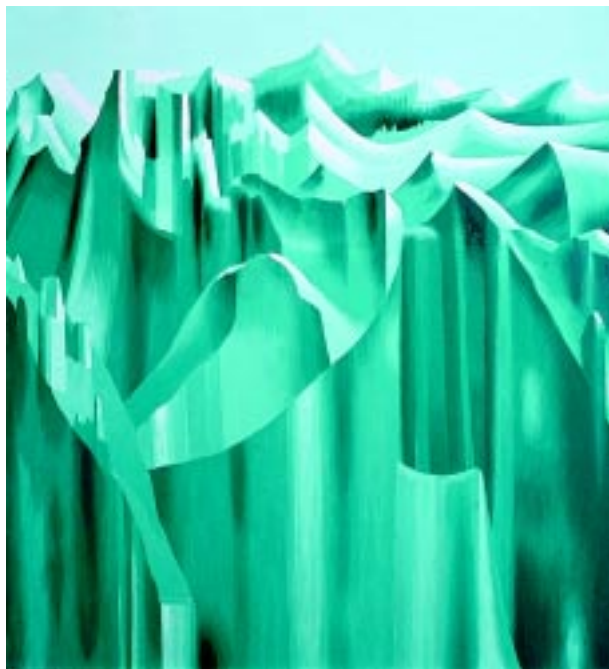
Everest – Zapadna rama, akril na platnu, 1980.

Jutro v Himalaji – barvna grafika, 1979.

ZV: Kako pa so vas kot slikarja gledali drugi člani? Kot bolj gosposkega člana? Kaj ste delali takrat, ko niste slikali?

FN: Z alpinisti sem se kar dobro razumel, imeli so me radi, z nekaterimi pa se dobivamo še danes. Velikokrat se vidim z Marjanom Manfredo. Zelo ga je zanimalo moje delo in kasneje je pričel tudi sam nekaj rezbariti. Razkazal sem mu akademijo in mu pokazal modeliranje. Preden smo se pričeli vzpenjati v hribe, mi je Škarja rekel: »Ti samo skiciraj in riši za knjigo o Everestu, ki bo izšla, pa če pridemo na vrh ali ne. Tvoje skice bomo uporabili za ilustracije v knjigi.«

Ledene katedrale – akril na platnu, 1979.

ZV: Ali niste bili tudi nekakšen bolničar oz. pomočnik zdravnika?

FN: Dr. Evgen Vavken je takoj odkril moj občutek za te stvari in me je vzel za pomočnika. Vsak dan potovanja sva imela ambulantno po vaseh, tako smo pomagali ljudem. Dr. Tekavčič je bil zadaj z drugo skupino. Višje sem pomagal zdravniku pri oskrbi ozeblin in pri lajšanju drugih tegob.

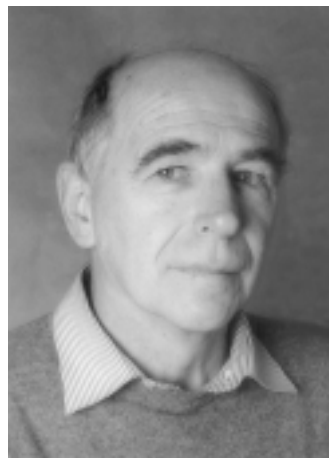
ZV: Kateri najmočnejši vtisi s Himalaje v človeškem in slikarskem smislu so ostali do danes?

FN: Spoznal sem revno deželo in revne ljudi. Težko je doumeti, kako bogati smo v primerjavi z njimi. Imamo vse, potujemo, kamor želimo in kadar želimo. Ljudje na Himalaji nimajo praktično ničesar, le malo revne zemlje, jake. Trpko je spoznanje, da si bistri, prijetni ljudje iz svoje revščine ne morejo pomagati.

Kot slikarja me je prevzela lepota s hitrimi spremembami, pa tudi surovostjo, minimalizmom. Všeč so mi bili budistični samostani, njihova notranja arhitektura, ki človeku omogoča močno koncentracijo, ker zunaj je nimaš, ker te gorovje opozarja na minljivost. V teh samostanih pa se človek lahko umiri, premišljuje in postane strpen. Strpnost pa na teh višinah ljudje rabijo in je zato to velika naložba. S tem lepo preživijo. Niso pa te stvari neprenosljive k nam. Oni živijo po svoje, mi po svoje. Narava v spodnjih delih med 3000–3500 m je zelo lepa, potem se prične oskubljeni svet med visokogorjem, prostranosti, kjer korak ne pomeni nič, le dan šele nekaj pomeni. Vse stvari so čiste, jasne. Ko sem se vrnil domov, sem našel same meglene dneve in sem nekaj časa rabil, da sem se ponovno prilagodil domačim razmeram. Lepoto narave pri nas znamo ceniti, ko jo primerjamo s tisto na Tibetu. Tam si dobil lahko občutek, kot da stojiš v kristalni čaši. Okrog in okrog so se lesketali osemstisočaki, sam sneg in velike ledene gmote. S Himalaje sem prišel drugačen, kot sem bil pred tem, le nekaj drobcev mojega doživljanja sem skušal ohraniti na svojih slikah.

Življenje in delo:

- Rojen 1938, Godešič pri Škofji Loki.
- Končal šolo za oblikovanje v Ljubljani, leta 1964 slikarstvo na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani pri Miheliču in Sedeju.
- Je redni profesor na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani.

Franc Novinc

Slikarja Franca Novinca redki poznamo kot risarja in portretista, bolj ga poznamo kot slikarja kolorista, ki uporablja skoraj izključno žive barve, redko tonirane. Njegov slikarski opus lahko razdelimo na dva dela. V prvem je bil pretežno krajinar z izrazito ploskovitim pristopom, s prevladujočo rumeno in zeleno barvo. Pokrajini se neredko pridružujejo ptiči v različno obsežnih jatah, tudi tako na gosto, da zatemnijo sliko. V delih te prve faze so prepoznavne zakonitosti in znanje iz oblikovalske šole. To zasledimo nekajkrat tudi v poznejšem obdobju, ko slike prehajajo skoraj v abstrakcijo. V drugi fazi svojega obsežnega slikarskega opusa ni več krajinar, razširja po eni strani barvni spekter, ne le na modro, ampak tudi vijolično, rdečo, bordo. Intimneje se pogloblja v prizore iz narave, kot so mlake, močvirja, debela, štori, kalužnice, ajdova polja,

kresnice, tudi osamljen mlin, drevo, celo cesta. Pogosto se vrača k pticam. Samo na videz se drži odmaknjeno v svojem škofjeloškem področju, v resnici pa sega s svojim zanimanjem, poznavanjem in tudi razstavljanjem po vsej Sloveniji in zunaj nje. Z naravo zagotovo izraža svojo zavest in podzavest, razpoloženje, lepoto, sega do meja abstrakcije. Manj znan je njegov opus s Himalaje, še manj njegove grafike, človeške figure, ki nakazujejo moč, trdnost. Na manjših delih, predvsem na papirju, je praviloma bolj sproščen, bolj širokopotezen, drzejši.

Franc Novinc je slikar intimnih doživetij narave, zazrt v svoje škofjeloško okolje, ki ga presega. Če bi moral izbrati njegovo barvo, bi bila to zelena.

Pogovor in gradivo je pripravil J. Drinovec.

Nove knjige

PRIKAZ

Zgodovina medicine

Dr. Zvonka Zupanič-Slavec: *Endemski sifilis – škrljevska bolezen na Slovenskem*. Razvoj in širjenje bolezni po naših krajih v prvi polovici 19. stoletja. Epidemiološka, zgodovinskomedicinska in javnozdravstvena raziskava. Znanstvena monografija.

Recenzenta: akad. prof. dr. Janez Fettich, dr. med., prof. dr. Miha Likar, dr. med. Oblikovalka: Metka Žerovnik, u. d. i. a. Izdajatelj: Medicinska fakulteta Univerze v Ljubljani, Inštitut za zgodovino medicine. Založnik: Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, Ljubljana. Ljubljana 2001.

Format: 22 × 19,5 cm. 143 strani, 19 slik, od teh je sedem iz Valvazorjeve Slave Vojvodine Kranjske s prikazom krajev, omenjenih v knjigi (Postojna, Logatec, Vrhnika, Ribnica, Novo mesto, Senožeče, Vipava), in sedem dokumentarnih faksimilov. Na naslovni strani knjige je delo Matevža Langusa (1792–1855): Sv. Kozma in Damijan zdravita sifilitike z obliži, prepojenimi z živosrebrovim mazilom – domnevno (oltarna slika iz cerkve v Krki na Dolenjskem). Izid knjige je omogočilo Ministrstvo za kulturo RS.

Z zavihka knjižnih platnic je med drugim povzeti: Škrljevska bolezen je endemski sifilis, ki se je prvič pojavil v Hrvaškem primorju okoli leta 1790 in prizadel priobalno reško in kvarnersko področje ter kmečko prebivalstvo v tem zaledju. Bolezen je dobila svoje ime po tamkajšnji vasi. Širila se je proti Dubrovniku in do Trsta, preko Istre pa tudi na Kranjsko, Notranjsko, slovenski Kras in delno na Dolenjsko ter Primorsko. Na Štajerskem in Koroškem niso poročali o njej. Najverjetneje so bolezen prenašali vojaki in trgovci iz Turčije in jo od tam zanesli tudi na Hrvaško in v Bosno. Na tedanje Kranjsko se je verjetno razširila po trgovskih potih.

Arhiv Slovenije hrani zbirko dokumentov o tej bolezni iz obdobja med leti 1810 in 1850. Podatki izvirajo iz primarnih virov. Bolezen je najbolj prizadela skromno, preprosto kmečko prebivalstvo. Pogosto so zbolevali otroci in mladina, infekt pa se je prenašal zaradi hude kužnosti tudi na druge družinske člane. Prenos je bil v glavnem asexualen in ekstragenitalen. Pogojevale so ga slabe higienske, socialne in ekonomske razmere ter s tem povezana nizka življenjska raven prebivalstva. Po prvotnem razhajanju mišljenj, kaj ta bolezen je, je obveljala sodba, da je bolezen ekstragenitalni tip sifilisa, še posebej, ker je bilo antisifilitično zdravljenje z živosrebrnimi mazili najuspešnejše. Teorijo o bolezni sui generis je zastopalo nekaj vi-

dnejših zdravnikov tedanje dobe: J.P. Frank, začetnik socialne medicine, ki se je tedaj mudil na Dunaju, J. B. Cambieri, reški protomedik in glavni zdravnik škrljevske bolnišnice na Reki ter A. Jevnikar, ljubljanski zdravnik, ki se je s prevzemom mesta protomedika v Trstu odločno lotil reševanja tega problema na Slovenskem. Dober vpogled v množičnost obolenja in razširjenost epidemije dajejo arhivski zapisi iz let 1817 do 1822.

Dunajski zdravnik Andrej baron Stifft je pripravil program zdravljenja škrljevske bolezni, ki je obsegal: obvezni pregled vsega prebivalstva na okuženem področju, bolnišnično zdravljenje vseh bolnikov in sumljivih ter temeljito očiščenje domov obolelih. Program je pravi vzor preventivnega ukrepanja na začetku 19. stoletja. S tako korenitim pristopom so uspeli prekiniti krog nalezljive bolezni. Pri nas so odprli bolnišnico v Postojni poleti leta 1818, kjer sta dr. Mozetič in kasneje dr. Zeme zdravila obolele. Uporabljala sta vsa mogoča zdravila, vključno živosrebrna in se ob tem nista mogla izogniti zastrupitvam z živim srebrom. Po desetih letih vestnega dela po navedenem programu je bolezen začela upadati, da so bolnišnico leta 1828 lahko zaprli. Učinkoviti ukrepi in izboljšanje življenjskih razmer so izkoreninili škrljevsko bolezen pri nas v slabem pol stoletja.

Knjigo uvaja Goethejev izrek: »Človek mora neprestano verjeti, da je nedoumljivo doumljivo, sicer ne bi ničesar odkril.« Kazalo podaja naslednji pregled vsebine:

Predgovor h knjigi je napisal prof. dr. Miha Likar. V njem je na kratko povzel vsebino knjige, na samem začetku pa je bolezen opredelil kot značilno trepanematozo revežev prisotno še danes po svetu, ki jo povzroča sifilisni spiroheta na moč podobna, *Spirochaeta pallidum subspecies endemicum*. Bolezen je podobna sifilisu, razločuje se pa, da je blažja in se širi pretežno z navadnim dotikom, čeprav tudi spolno. O avtorici knjige je zapisal, da se izogiba ljudskim verovanjem, od kod in zakaj bolezen, opira se na strokovna spoznanja in dejstva brez olajšav in nikjer ne prestopi meja, ki jih kot zgodovinarica dajejo etični premisleki, saj je bila bolezen od vsega začetka težavna zaradi »sramotne« oznake spolne bolezni. Avtorica sama pa je zapisala v naslednjem prispevku »Razkrit delček mozaika slovenske zdravstvene preteklosti«, da je monografska objava znanstvene raziskave plod vzpodbud kolegov zdravnikov in zgodovinarjev, ker je bolezen širšemu krogu domačih in tujih bralcev le malo poznana, je pa močno zaznamovala svojo dobo. Zato želi, da seznani s to boleznijo tudi nemedicinsko javnost. Med drugim predstavi dobo, začetek 19. stoletja, ko še ni bilo mikrobiološke in antibiotične ere z učinkovitim zdravljenjem. Znali pa so že dobro opazovati, sklepati, uporabljati izkustvene epidemiološke modele, ki so se izkazali za uspešne, da so bolezen v nekaj desetletjih s spremembo socialnih in higienskih razmer, predvsem pa z osveščenostjo ljudstva, zatrli.

Vsebinsko monografije začenja poglavje Uvod – s podpoglavji: Zgodovinski pregled pojavljanja in širjenja sifilisa, Endemski sifilis v Evropi in drugod po svetu, Škrljevska bolezen na Hrvaškem, Epidemiologija škrljevske bolezni in Endemski sifilis v Bosni in Hercegovini ter Srbiji. Slede poglavja: Namen raziskave in hipoteza, Materiali in metode dela – z navedbo primarnih in sekundarnih virov ter Škrljevska bolezen na Slovenskem – s prispevkoma Oklic prebivalcem in Škrljevska bolnišnica v Postojni. Poglavje Dr. Andrej Mozetič (1773–?) prikaže življenje in delo tega zdravnika pri nas, ki je s svojim delom, ob dobrem še poprejšnjem poznavanju krajevne zdravstvene problematike, v kratkem času od 18. 5. do 4. 9. 1818. leta največ prispeval k zdravljenju in preprečevanju škrljevske bolezni pri nas. Slede podpoglavja: Pismo dr. Mozetiča, ki navaja njegovo uradno poročilo naslovljeno na Kresijski urad v Postojni dne 3. 6. 1818 in je najvažnejši dokument te raziskave, dalje Sanitetno poročilo škrljevske bolnišnice v Postojni med 1. in 14. 6. 1818 ter Škrljevska bolezen na Dolenjskem in Poje-